

Glück László

Máramarossziget mezőváros helyrajza és társadalma 1600 táján

A történelmi Magyarország északkeleti peremén elhelyezkedő, tulajdonképpen a Tisza legfelső szakaszának zárt medencéjére kiterjedő Máramaros megye a honfoglalás és a korai Árpád-kor idején a magyarság által belakott, illetve megszervezett területen kívül esett. A 13–14. század társadalmi átalakulása idején végbement betelepülés során a megye túlnyomó részére rutén és román népesség érkezett. Ugyanebben az időszakban a Tisza menti termékenyebb vidékre kisebb számban magyarok (valamint szászok) is jöttek.¹ Az öt legjelentősebb, egytől egyig a folyó mentén létesült településük (felé haladva Huszt, Visk, Técső, Hosszúmező és Sziget) 1329-ben és 1352-ben városi kiváltságokat, az Ugocsa megyei Nagyszőlős jogait kapta a királytól.² Ezek a privilégiumok meglehetősen széles körűek voltak, a király felmentette a városokat az ispánjának joghatósága alól is. A valódi várossá válás feltételeinek hiányában azonban a városok – a huszti uradalom részeként – megrekedtek a földesúri fennhatóság keretei között. A korai városprivilégiumokra jellemző kiterjedt kiváltságok érvényét azonban még hosszú ideig megőrizték. Az öt város a közös kiváltságlevél alapján szoros intézményes kapcsolatban állt egymással (kölsönös fellebbezés egymás magisztrátusa elé, együttes gyűlések, statútumalkotás, közös fellépés kiváltságaik védelmében, közös pecsét, levéltár stb.), de sorsuk más tekintetben is hasonló volt. Ezek a városok évszázadokon át a magyarság legfontosabb és csaknem egyedüli települései voltak Máramarosban, s azok ma is.

A huszti uradalom 1600. évi urbárium a legkorábbi forrás, mely az öt város összes háztulajdonosát számba veszi.³ Sziget esetében

GLÜCK LÁSZLÓ
*A Pécsi Tudomány-
egyetem Bölcsészettu-
dományi Karán végzett
történelem szakon,
2004-től ugyanott a
középkor- és koraiújkor-
történelmi doktori képzés
hallgatója. Munkahelye
2005 óta az MTA
Történettudományi
Intézetében a Kora Új-
kori Osztály, tudomá-
nyos segédmunkatárs.
Kutatási területe: a
máramarosi városok
kora újkori település-
és társadalomtörténete.*

arra is lehetőségünk nyílik, hogy a város korabeli alaprajzát és a telektulajdonosok városon belüli elhelyezkedését megállapítsuk. A továbbiakban – egy rövid vázlat keretében – e város társadalmát vizsgáljuk meg.

A város elhelyezkedése, belterülete

A város a Tisza és a beleömlő Iza szögletében elterülő kisebb sík területen települt. Határa ezen a térségen kívül magában foglalta a belterülettől délkeletre, Rónaszék felé eső, valamint az Iza túlsópartján emelkedő erdős hegyvidék egy részét is (lásd a mellékelt katonai felmérést, *1. térkép*).⁴

A belterület a folyóközi sík középső részén alakult ki. Első térképes ábrázolásai az 1770-es évekből származnak.⁵ Ezeken egy hosszú, kelet–nyugati irányú, középtájt enyhén kiszélesedő piactúcat látunk, két oldalán egy-egy teleksorral (Tisza, illetve Iza sor/utca/szer). A főutcai teleksorok háta mögött ekkoriban már újabb utcát és teleksort találunk, de még az 1744-es urbárium is csak a Tisza és az Iza sort ismeri, így 1600 táján is

1. térkép. Sziget és környéke az I. katonai felmérésen (a város határával)

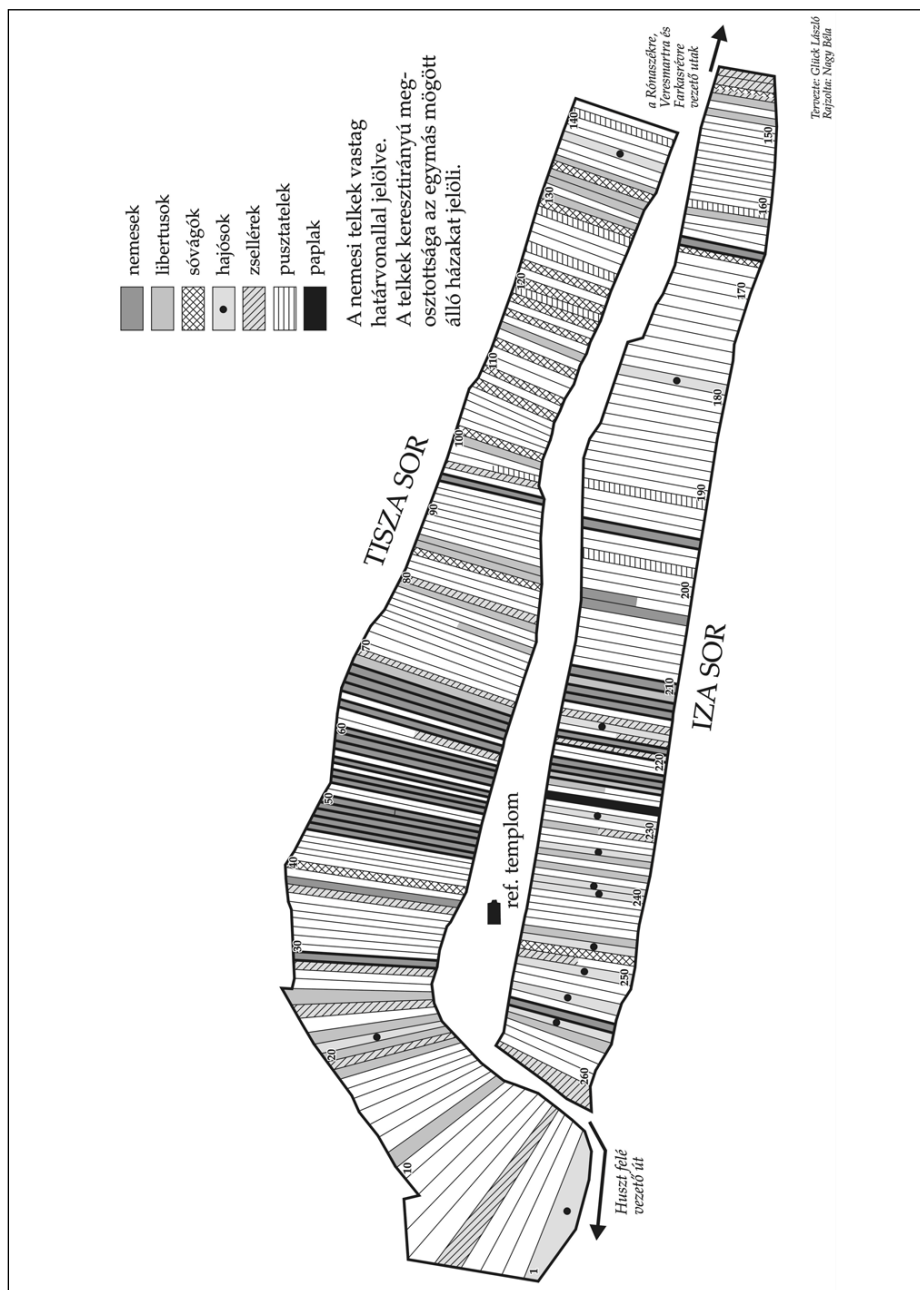
csak a két sorral számolhatunk.⁶ A sorokat nyilván ebben a korban is olyan kis közök szakították meg, mint amilyeneket a későbbi térképeken látunk, ezek helye azonban nem állapítható meg. Az 1600-as urbárium említi még az úgynevezett utcaközben lakókat. A főtér közepén kialakult kisebb, szabálytalan alakú házhelyeket a 18. századi térképeken is jól meg lehet figyelni.⁷

A telkek minden bizonnyal a mi korunkban is fésűs beépítésűek voltak, miként az említett 18. századi kéziratos térképeken, valamint a város legkorábbi, 1744-es látképén⁸ látható. A házak az egyik telekhatár mellé épültek, rövid homlokzatukkal fordulva az utcafront felé. A hosszú, keskeny, a telektömböt keresztirányban teljesen átérő telkeken két-három ház is állhatott egymás mögött (1600-ban 24 telken állt két, egyen három ház). 1540-ből ismerjük valamelyest egy jelentősebb szigeti nemes polgár, Szabó György házát az építkezés költségeiről vezetett feljegyzéséből.⁹ Gerendákat faragtatott és zsindeletet vágtatott valahol a Tisza felsőbb folyásánál, majd lehozatta őket. A beltelken aztán egy ác építette a házat, egy másik a zsindefedést csinálta, végül az épületet „agyaggal megcsinálták”. Ilyen zsindelettel fedett, tapasztott boronafalú házakban laktak a máramarosiak még századokkal később is.¹⁰ Szabó György háza két lakóhelyiségből állt (egy nagyobb és egy kisebb szobából), melyekben kemencék álltak. Az 1772-es térkép aprólékosan feltünteti a telkek belső beosztását. A beltelek elülső, utcafronti részén (az udvaron) állt a ház és általában ennek folytatásában, de mindig önálló épületként a csűr, istálló. A telek hátsó, az udvarnál jóval hosszabb szakaszát a kert foglalta el. Egyesek olykor e mögött alakítottak ki istállót és karámot az állatoknak, miként Kósa Máté tette valamivel 1540 előtt.¹¹ A két teleksor külső vonala, azaz a belterület határa mentén kerítést, porgolátot tettek fel, hogy a környező szántókat megvédjék a kertekből kicsatangoló állatoktól. A porgolát kihelyezéséről és levételéről a magisztrátus döntött. A rendelkezés figyelmen kívül hagyását szigorúan büntették, „mert az tilalmas rontásban igen szokásosak az emberek, s legnagyobb hasznunk az tilalmas őrzés, legnagyobb kárunk pedig az tilalmas rontás”.¹² Az ilyesfajta kerítések használata másutt is a földművelés mellett folytatott kiterjedt állattartással függött össze, kiváltképp ott, ahol a szűken rendelkezésre álló föld termését kellett védelmezni.¹³

A főutca közepétől kissé nyugatabbra állt a templom. Míg a többi máramarosi város átalakítva ma is fennálló középkori plébániatemploma egyhajós, kisebb épület volt, Szigeté háromhajós, nyugati toronnyal, sokszög záródású szentéllyel. Nemcsak a templom alaprajzi rendszere, de nyugati kapujának és ablakainak műformái is igényesebb, gazdagabb építető közösségre vallanak.¹⁴

A város egyszerű alaprajza sokban hozzásegít az 1600-ban itt élő polgárok lakhelyének megállapításához (2. térkép). Az ez évi urbáriumot szerencsés módon egészíti ki egy másik forrás, melynek segítségével igazolható, hogy az urbáriumban a telkeket a valóságos sorrendjükben írták össze. Egy 1595-ös városi tanácsi rendeletről van szó, melyben a várost tíz telekből álló egységekre, tizedekre osztották fel (összesen 21-re),

2. térkép. Máramarossziget belterülete 1600-ban

és mindegyik élére egy városrendészeti feladatokat ellátó tizedest állítottak.¹⁵ Az irat megadja a tizedesek, valamint a tizedhatáruul szolgáló telkek tulajdonosainak nevét. Megfigyelhető, hogy ezek a telektulajdonosok az urbáriumban is hozzávetőleg tízzel egymás után következnek, még hozzá úgy, hogy a nemesi telkeket nem számították be. (Egy-két név azonban az időközben bekövetkezett halálesetek, költözések miatt hiányzik.) A különbség a két forrás közt csak annyi, hogy más ponton kezdik a város számbavételét: az urbáriumban először az első öt tized következik, de fordított sorrendben, majd a további tizenhat, ugyancsak visszafelé (tehát 5.–1., majd 21.–5.). Ennek oka, hogy az összeírást – az urbáriumok gyakori szokása szerint – a bíró házánál kezdték (1600-ban épp egy 5. tizedben lakó polgár volt), míg a tizedesbeosztást értelemszerűen a város egyik teleksorának egyik végén. Az 5. tized kezdő telke így az urbárium elején, záró telke viszont a végén lett felvéve, ami igazolja, hogy az urbárium névsora önmagába tér vissza, azaz a legutolsóként számba vett telkek szomszédja a legelsőnek.

Már csak az a dolgunk, hogy a főutca mentén körbefutó teleksorra valamiképpen ráhelyezzük a lakosok ugyancsak körbefutó névsorát. Ebben segít, hogy 1630 körül az uradalom birtokosa, Bethlen István három telek összevonásával kúriát alakított ki magának (Fejérház). Ennek helyét az idézett 18. századi térképekről ismerjük (a Tisza soron, a nemesi telkekkel teli középső szakasz keleti végén volt).¹⁶ Ismerjük továbbá az egyik telek elidegenítőjét (a beregi birtokos nemes Vas Gábor). Néhány háznemesítő oklevél felhasználásával a Bethlen által megvett telket biztosan azonosíthatjuk az 1600-ban Csomai János özvegye kezén lévővel. Az urbáriumnévsor ezen pontja így rákerül a város térképére, innen pedig a többi telek is megtalálja a helyét.¹⁷ A névsor folytonossága miatt ugyanakkor az nem derül ki, hol szakítja azt meg a két bevezető út. Ezek helye csak hozzávetőleg állapítható meg a tizedeshatárokból, valamint a két telektömb 18. századból ismert hosszarányából. Így tehát a város két végénél elképzelhető, hogy egy-két teleknek az egyik sor legvégéről a másik sor legvégére kellene kerülnie, ez azonban a lényegen nem változtat. Rekonstrukciónk eredményeként az a két szakasz, ahol 1600-ban a nemesi telkek sűrűsödnek, egymással szembe, a két telektömb közepe tájára (a templomtól keletre) kerül, oda, ahol a 18. századi térképeken is a város legrangosabb házait látjuk. A kettő közül is az északi oldalra kerül a nagyobb számú és jelentősebb személyek által birtokolt nemesi fundusból álló szakasz (46–67. telek). A 18. században itt (a ma is álló egykori piarista kolostor két oldalán) állt a földesúr és más nagybirtokosok kúriája, a város legnagyobb kőháza. Az a szakasz pedig, ahol a mesterségnevet viselő polgárok közül a Varga nevéek sűrűsödnek, a város keleti végére kerül. A Tisza sor itteni szakaszát még a 20. század elején is Tímár utcának hívták.¹⁸

A városlakók jogi helyzete

Az öt város polgárai a földesúri fennhatóság mellett is szabad emberek voltak. Az 1329-es privilégium szerint saját bírójuk engedélyével nappal, a földesúri adó (terra-gium) megfizetése után bármikor szabadon elköltözhetek. Háztelkeiket, külterületi földbirtokukat szabadon adhatták, vehették, zálogosíthatták. Ezen szabadságaik egy 1760-as tanúvallatás szerint ekkoriban is fennálltak, az elköltözés feltétele mindössze 1 forint megfizetése volt.¹⁹ A királynak az 1329-es privilégium szerint csak pénzzel tartoztak, telkenként megállapítva. Ismeretlen körülmények között ez is egyösszegű adóvá alakult, melyet két részletben, Szent György- és Szent Márton-napkor fizettek (Sziget 1600-ban mindössze 60-60 forintot). Ezenkívül a városokat külön nem dikálták.²⁰ 1600-ban ezenkívül a szigetiek a vár építése és a rónaszéki sókamara körüli szolgálattal tartoztak, ami alatt azonban a többi városhoz hasonlóan semmiképp sem robotmunkát, hanem a városi iparosok fizetség ellenében végzett munkáját kell érteni. Uradalmi föld még 1600-ban sem volt egyáltalán a szigeti határban, sem tilalmas halászóvíz.

A városok számára már első privilégiumuk garantálta a szabad villicus- és papválasztást. Az idézett 1760-as vizsgálat szerint a szabad bíró- és tanácsosválasztás jogát akkoriban is zavartalanul gyakorolták. Az 1548-as szabályozás szerint a bírót (avagy főbíró) minden évben Szent György napján választották meg. Ugyanekkor választottak négy esküdtbíró (juratus iudex), kettőt a „24 tanács” a bíróval közösen, további kettőt pedig a város közönsége. A főbíró és a négy esküdtbíró látta el az igazságszolgáltatási feladatokat. Minden szerdán (ha kellett csütörtökön is) törvénynapot tartottak a bíró házában.²¹ A törvényszéktől elkülönült a város említett tanácsa, melyet a bíró és a tanácsosok (jurati cives) alkottak. A magisztrátusban viselt tisztséggel feltehetően föld is járt, legalábbis 1698-ban egy zálogügyletben szereplő kaszálórét határosaként említik az „esküt biroságh után való föld”-et.²²

A bíró joghatósága kezdetben nem terjedt ki az emberölésre, lopásra és gyújtogatásra. 1504-ben azonban Anna királynő a főbenjáró ügyekben való ítélethozatal jogát is megadta az öt városnak, csupán a sókamaraispánra tartozó ügyeket tartva fenn.²³ 1592-ben három házasságtörő asszonyt ítéltek halálra Szigeten, és 1760-ban is azt vallották a helybeliek, hogy az öt város emberemlékezet óta mindig élt a *jus gladiummal*.²⁴ 1652-ben említik a szigeti pellengért.²⁵

A megélhetés forrásai

A következőkben tekintsük át, mi biztosította a szigeti polgárság megélhetését. A föld, amelyre települtek, még a helyi lakosság élelmiszer- (gabona- és bor-) szükségletét sem

tudta fedezni.²⁶ Századokon át források tucatjaiból hangzik fel a máramarosiak részéről ugyanaz a panasz, miszerint kevés és sovány szántóik miatt gabonából még saját igényüket sem tudják kielégíteni.²⁷ Már az 1329-es privilégium is a föld terméketlensége miatt mentette fel a városokat mindenféle terményszolgáltatás alól. Noha a 18–19. századi leírások szerint a Tisza menti területeken voltak jó gabonaföldek, termésük összességében a lakosság ellátásához nem volt elegendő. Jellemző, hogy a 18. század végén az egész országban Máramarosban voltak a legmagasabb búzaárak.²⁸ A szántók a belterület körüli sík vidéken feküdtek. A földek még a 18. század végén is két nyomásban helyezkedtek el valamennyi máramarosi városban. Az 1715-ös összeírás szerint Szigetnek az egyik nyomásban 565, a másikban 654 pozsonyi köblös szántója volt. Az őszi búza az elvetett mag 3,5, a tavaszi pedig 6-szorosát adta vissza, ami valóban kevés, hiszen az őszi búzából az 5–6-szoros terméseredmény számít jónak.²⁹ A pap dézsmabevételére vonatkozó 17. század eleji adat alapján a szántókon búzát, rozstot, árpát, tatárkát és kölest termesztettek, valamint kevés lent és kendert.³⁰ A városnak a 18. században 3–4 malma volt,³¹ így az 1549–1550-ben egy időben említett 3 malom feltehetően az összes, ami akkor működött. Az egyik, mely az Izán épült, a városban élő Vas Antal alispán pereskedett egy másik nemessel, Pesti Györggyel, a hasonló nevű település felé eső Kabola-patakon forgó másik malom a városbeli nemes Füzeses György volt, míg a sókamara felől lefolyó Róna-patakon Vas ugyancsak városbeli alispánutóda, Szigeti Gergely deák malma működött.³²

Máramaros megyében nem termelt meg a szőlő,³³ ami a gabona szűkösségén kívül az ottaniak legtöbbször visszatérő panaszja volt. Így aztán bort teljes egészében Magyarországról vagy Erdélyből kellett behozni, ami az árát is jócskán megemelte. Nem véletlen, hogy a megyében jelentős volt a sör és a méhser fogyasztása, a 17. század változásaival karöltve pedig hódító útjára indult az égetett szesz. A kocsmálás egyébként szabad volt, a 17–18. században is csak a zselléreket és a nem helybelieket zárták ki belőle.³⁴

Úgyszólván valamennyi forrás kiemeli a rétek, legelők és erdők bőségét megyénkben. Fényes Elek korában Szigeten 4029 hold szántóra 10 016 hold kaszáló és 5326 hold erdő jutott.³⁵ A máramarosi városok életében ezért mindig is nagy szerepet játszott az állattartás. A széna patak völgyre lefutó hegyoldalakon fekvő erdei tisztásokon, a forrásokban lépten-nyomon emlegetett *lázakon* termelt.³⁶ Nyilván fel kellett hizlalni valamin azt a 11 gazdánál a 10-et (háromnál a 20-at is) meghaladó ökorállományt, és az ugyancsak tetemes loállományt, amit az 1600-as urbárium feltüntet. A felső-tisza-vidéki, mindenekelőtt dél-beregi vizenyős bükk- és tölgyerdők a külterjes sertéstartás központjai voltak.³⁷ Máramaros nagy részét ugyan a Tiszától távolabbi, magashegyi táj teszi ki, ahol a juh és a kecske volt az úr, miként ma is, de a folyó vidékén, a városok körül megyénkben is voltak makkos erdők. A 18–19. században előfordult, hogy az Ecsedi-láp vidékéről hajtottak fel sertést Máramarosba.³⁸ A szigeti határ említett két

erdősége is makkos erdő volt, a Rónaszék felé eső tölgy, az Izán túli bükk. A két szigeti erdő csak öt-hat évente termett, ám ez másutt is jellemző volt.³⁹ A szigetiek sertés-tenyésztéséről számos forrás szól. 1526-ban egy hosszabb konfliktus részeként a szigetiek 500 sertést hajtottak el a szomszéd birtokos, Dolhai Péter erdeiből, melyekben makkoltatni szoktak. 1563-ban a huszti várkapitány hajtatott el 600 sertést a Huszttal és Szigettel szomszédos falvakból.⁴⁰ Az 1600-as urbárium szerint „mikor az maak terem, es nieresegre diznot vezetnek”, a szigetiek tizeddel tartoznak a várhoz. 1652-ben a magisztrátus tiltotta, hogy a helybeliek makktermés idején idegenek disznait hizlalják tized ellenében a város határán.⁴¹ 1600-ban jó néhány szigeti gazda 30 körüli sertést is tartott, ami igen magas szám. Kétségtelen, hogy juhokat is tenyésztettek a város határán,⁴² ez azonban sokkal inkább az említett magasabban fekvő, román és rutén falvakkal települt vidékre volt jellemző. A szigeti polgárok is inkább itt hizlaltatták juhaikat. 1573-ban például a közeli bocskói uradalom területén kilenc szigeti polgárnak volt összesen három esztinája.⁴³ Juhtenyésztéssel azonban a városlakók szűk köre foglalkozott csak: 1600-ban mindössze kettejüknél írnak össze juhállományt (600 és 200 darab).

A város kézműiparának összetételére jobb híján csak a lakosság 1600-ból ismert vezetőknévanyagából következtethetünk. Ezek ugyan nem feltétlenül utalnak közvetlenül az illető mesterségére (Szabó György említett házán például 1540 és 1560 között Lignifaber – azaz Ács – János, Molnár János, Nyerges Tamás és Szűcs György nevű ácsok dolgoztak), a megoszlásukban tapasztalható kirívó jelenségeknek azonban valós

1. táblázat

Foglalkozás	Nevek száma	Foglalkozás	Nevek száma
Varga*	21	Tálas	3
Kovács*	12	Halász*	2
Szabó*	6	Juhász	2
Szűcs*	5	Ötvös	2
Borbély	5	Aranyász	2
Íjgyártó*	4	Bányász	2
Kalmár* ⁴⁴	4	Gépelyes ⁴⁵	2
Molnár	3	Béres	1
Csiszár*	3	Nyerges	1
Lakatos*	3	Ács	1
Szíjjártó*	3	Kádár	1
Asztalos	3	Kötélverő	1
Fazekas*	3	Sóvágó	1

* Az 1629-es árszabásban szerepel még: mészáros, csizmadia, kerékgyártó.

alapjuk lehet, különösen ha egyéb adatok is alátámasztják őket. Sok mesterség szerepel ezenkívül az öt város 1629-es közös árszabásában is.⁴⁶ Szigeten 1600-ban az 1. táblázatban felsorolt – nem csak kézműves- – foglalkozásra utaló neveket találjuk (*-gal jelölve, amelyek szerepelnek az 1629-es árszabásban).

1548-ban Sziget magisztrátusa külön szabályozta a mészárosok, vargák, szűcsök és kovácsok árait, 1652-ben pedig az árszabást be nem tartó mészárosokat és vargákat büntette, „mivel városunkban az mives emberek között az mészárosok és vargák miatt vagy a legnagyobb bajunk”.⁴⁷

Előttünk áll egy állattenyésztésre berendezkedett vidék kisvárosának kézműipara, élén a (vezetéknevet mesterségükből nem képző) mészárosokkal, valamint az állatok bőrért feldolgozó vargákkal (és szűcsökkel). A mészárosokról ismert, hogy országszerte a leggazdagabb iparosok közé tartoztak, vagyonukat sokszor földbe, szőlőbe fektették. Nos, Szigeten a polgári telkeket és külsőségeiket számba vevő 1715-ös összeírás szerint a mészárosoknak átlagosan 34 pozsonyi köblös szántójuk volt, míg a csizmadiáknak 12, a tímároknak 9, a vargáknak 7, az összes polgári telek átlaga pedig 12. Ehhez a mészárosoknál fejenként átlag 13,2 kaszás rét járul (az átlag 3,3). A réteknél tapasztalható még kirívóbb aránytalanság arra utal, hogy a mészárosok egyúttal a legjelentősebb állattenyésztők is voltak. (Összességében a polgári telkekhez tartozó rétek csaknem 40 százaléka a tíz mészáros kezén volt.) A mészárszék tartása egyébként nemeseknek, polgároknak egyaránt szabad volt még a 18. század derekán is.⁴⁸ A Varga név kiugróan magas száma semmiképp sem lehet véletlen. A szigeti ipar legkiterjedtebb ága a bőrfeldolgozás volt. Az 1715-ös összeírás a 10 mészáros mellett 5 vargát, 4 tímárt, 1 szűcsöt és 12 csizmadiát vesz számba, ehhez pedig azt is tudnunk kell, hogy a csizmadiamesterség csak a 17. század első felében vált ki a vargamesterségből.⁴⁹ A 17. század során a csizmadiák alakítják meg az első ismert céheket a máramarosi városokban (Sziget 1646, Huszt 1682, Técső 1697).⁵⁰ Sziget egyébként 1652-ben tiltotta, hogy „az rusnya szemetet, ganét és vargák cserit” a főutcára öntsék ki.⁵¹ Nyilván munkájuk kellemetlen mellékhatásai miatt csoportosultak a vargák a város keleti végén.

A kovácsok magas számát az 1548-as árlimitáció magyarázza meg, ez ugyanis egytől egyig a szekerek vasazásával kapcsolatos munkákat sorol fel náluk. A nehéz vasalt szekér ugyanis, amilyen a sószállító máramarosi szekér is volt, iparosmunkát igényelt, nem úgy, mint a paraszti-népi faragók által is elkészíthető könnyebb fajták.⁵²

A város egyes polgárai számára a 16. század közepén nyitott új lehetőséget, hogy az addig javarészt kincstári monopóliumot képező sókereskedelem szabaddá vált. Szigettől pár kilométerre feküdt a rónaszéki sóbánya. A só elsöprő többségét a helyszínen magánosoknak adták el (javarészt az öt város polgárainak), akik aztán Magyarország felé kereskedtek vele. 1600 táján a fennmaradt sókamarai számadások szerint a viskiek és a szigetiek voltak a rónaszéki só legnagyobb felvásárlói.⁵³ Az is kiderül, hogy e termék kereskedelmével a polgároknak egy jól meghatározható köre foglalkozott.

A számadásokban feltüntetett sófelvásárlók között 32 jelentősebb szigetit találunk, ez a háztulajdonosok 12 százaléka. Ezen polgárok neve mellett az 1600-as urbáriumban általában kimagasló ökörállományt lelünk. A közmondásosan nehéz sót ugyanis olykor 8–10–12 ökrös szekerekkel szállították. A máramarosi sókereskedők nyugati irányban egészen Nyitra környékéig eljutottak, vagyis ők látták el szinte az egész Felvidéket.⁵⁴ Nyilván nem véletlen, hogy vidékünkön külön szekértípus alakult ki, az említett máramarosi szekér, melyet főként a szigeti vásáron árultak.⁵⁵ A só egy részét a kereskedők a Tiszán, tutajon szállították.⁵⁶

Bár csak óvatos következtetést enged meg, mindenesetre megfontolandó, hogy a kamarai számadásokból ismert jelentősebb rónaszéki sófelvásárlók jellemzően nem az iparosnevet viselők köréből kerültek ki. (Kézenfekvő, hogy a két tevékenység kizárta egymást.)

Polgári elit

Komolyabb, tőkefelhalmozó kereskedő polgárság kialakulásának Máramarosban hiányoztak a feltételei. Jellemző az 1715-ös összeírás megfelelő pontja, miszerint a szabad sókereskedelem – 17. század végén történt – megszüntetése után semmi kereskedési lehetőség nincs, hacsak nem a marhakereskedelem. Legfeljebb az élő állat és (a 16. század derekától a 17. század végéig) a só volt tehát Máramarosban az, amiből kifejezett hasznot lehetett szerezni. Az ottani lakosság kereskedése ezenkívül megélhetési jellegű volt, a saját földjén meg nem termelt élelmiszerek beszerzésére irányult. 1514-ben például II. Ulászló tiltja, hogy az élelmiszer beszerzése céljából az országban járó máramarosiakat bárki saját bírósága elé kényszerítse.⁵⁷ Búzát és bort mindenekelőtt a Husztnál kivezető úton, Magyarország felől szereztek be, de Sziget – a jelek szerint az öt város közül egyedül – Erdély felé is fenntartott ilyen kapcsolatot, méghozzá Beszterce városával.⁵⁸ Ezek az élelmiszerek egyébként több adat szerint is a só ellenszállítmányaként érkeztek Máramarosba, azaz ugyanazok hozták be, akik kifelé sóval szekereztek.⁵⁹ 1615-ben az összes öt városbeli szekeres sóval kint járt Magyarországon, hazatérve a huszti várkapitány mindegyikük szekeréről búzát vett le.⁶⁰

A város polgári elitje így sok más korabeli mezővároshoz képest szerénynek minősült. Ezt az elitet jellemzően az állattenyésztésből és a hozzá kapcsolódó iparból (mindenekelőtt a mészárszéktartásból), a malomból, illetve egy ideje a sókereskedésből élők tették ki. A 16. század végi szigeti parasztpolgári elit jellegzetes képviselőjének tekinthetjük a tősgyökeres helyi családból való Poncz Gáspárt. 1584-ben egy malomhelyet kap a fejedelemtől a Sziget határában lévő Sugo-patakon. 1589-ben rá kívánják ruházni a szigeti főbírósgot, amelyet nem vállal, ezért 1 év és 3 napra számúzik a városból, megtiltják malmában az őrlést, mészárszékén pedig a vágást.⁶¹ Ezek szerint tehát az

időközben felépült malmán kívül mészárszéke is volt. A kiterjedt családba tartozhatott az a „Poncz aliter Warga” (vagyis valóban varga) Tamás, aki 1607-ben nemeslevelet nyert. Bizonyára ő az a Varga Tamás, aki előzőleg, 1602–1603-ban főbírószágot viselt.⁶²

A sókereskedők tipikus példájaként említhető Gulya János (190. telek). Az 1599–1605 közötti sókamurai számadások szerint a legnagyobb szigeti sóvásárló volt.⁶³ Az 1600-as urbárium szerint 26 ökröt tartott, ami mezőgazdasági tevékenységgel semmiképp sem magyarázható, megfelel viszont jó két sószállító fogatnak. Egy alkalommal szerepel a városi tanács tagjai között is.⁶⁴ Ha azonos az 1614-es urbáriumban említett Gulya Jánossal, akkor erre az időre már nemességet is szerzett.⁶⁵

A város nemes lakossága

Mint e példából is látható, a 16–17. század fordulóján már nem lehet és nem érdemes éles határt vonni a nemtelen és a polgári életformát folytató nemes elit között.

Az öt város közül a középkor óta Husztnak és Szigetnek volt nemes lakossága és nemesi telkei. 1600-ban Huszton 19, Szigeten 30 (egyik a paplak) nemes telket írnak össze, míg Técsón kettőt, Visken egyet, Hosszúmezőn pedig egy környékbeli nagybirtokosnak (Kornis Gáspár) van háromteleknyi birtokrésze. Huszton és Szigeten már a 16. század elejéről több nemes lakosra és telekre van adat.⁶⁶ Huszt a váruradalom központja volt a 14. század közepe óta, Sziget pedig az ugyanekkor kialakult nemesi megye állandó székhelye.⁶⁷ 1557-ben Izabella királyné felmentette minden adózás alól Máramaros megye közönségének szigeti házát, melyet „ők maguk gyűléseik és ítélőszékük céljára jelöltek ki” (50. telek).⁶⁸

Szigeten tehát 1600-ban 30 nemesi telek volt. A nem nemesek nemes telken lakása és nemesek úrbéres telektulajdona egyaránt ritka volt (3-3). 1600-ban tehát a szigeti társadalom mintegy egynyolcadát telkükkel együtt nemes személyek, a többit pedig polgári telken lakó közrendűek alkották. Huszt és Sziget nemes háztulajdonosain belül elkülöníthető a megnemesedett polgárság (akik csak a városi beltelket és annak kültelki tartozékait bírják), a kisebb környékbeli jobbágybirtokot is szerzett, de a városban élő kisbirtokos városi nemesség, valamint a városi házat is tartó tehetős vidéki birtokos nemesek rétege.

Az armálist nyert, életformájukban azonban polgári személyekre láttunk példákat. Környékbeli jobbágybirtok szerzésére a szigeti nemeseknek szűkebb lehetőségeik voltak, mint például a husztiaknak. A két, nemes lakossággal rendelkező város, Huszt és Sziget körül megfigyelhető azon falvaknak egy kis köre, melyek jellemzően a városbeli kisbirtokos nemesek kezén voltak. Ez a kör azonban Sziget esetében a román kurialisita nemesi falvak közelsége miatt kisebb, lényegében Farkasrévra (1600-ban a 67. telken lakó Székely Istváné) és az idővel pusztává váló Alsónyíresre és Csidepatakára korlá-

tozódott. (A jobbágyfalvaktól körülvevett Huszt nemessége bírta Keselymezőt és a pusztá Husztbaranyát egészben, valamint gyakorta birtokoltak Lipcsén, Herincsén, Bereznán, Vajnágon, Újbárdon, Bedón és a Verhovina falvaiban.⁶⁹) Ebből a városkörnyéken kisbirtokos szigeti nemességből még alispánok is kerültek ki, mint a 16. század közepén szigeti Vas Antal vagy Szigeti Gergely deák.⁷⁰

A megye tehetős birtokos nemeseinek szigeti háztartása nem volt jellemző 1600 táján, nem úgy, mint Huszton, ahol 1600-ban a Dolhaiak, csebi Pogányok, Bilkeiek bírnak fundust. Szívesen szereztek ellenben Szigeten házat a környékbeli kincstári tisztviselők, mindenekelőtt a pár kilométerre fekvő rónaszéki sóbányakamara ispánjai. Másfelől a Szigeten (és Huszton) már előzőleg házzal rendelkező környékbeli nemességből került ki az uradalom több tisztviselője (huszti udvarbíró, rónaszéki kamaraispán).⁷¹

Mindazonáltal a határ nem mindig éles a nemesség rétegei között. Számolhatunk például egy-két generáción belül közrendűből birtokossá emelkedő családokkal, mint például Bartoséké. A másként Nyeregyártónak nevezett (véltetően valóban ezt a mesterséget űző) Bartos István 1585-ig nemtelen, ekkor családjával együtt személyére nemeslevelet kap Báthori Zsigmondtól. Fia, az udvarban Szigetinek nevezett Péter 1599-ben a fejedelmi kincstár számvevője, ebben az évben eléri Báthori Andrásnál szigeti telkük megnemesítését. A kúriát 1600-ban Bartos István özvegye lakja, aki még egy másik nemes, valamint egy polgári telket is bír (ezzel a legtöbbet a városban). Minden bizonnyal Péter deák révén kerülhet be a kormányzatba István nevű öccse is mint nagyobb kancelláriai írnok. Ő aztán a Bocskai és Rákóczi Zsigmond alatti szolgálataiért utóbbtól 1607-ben megkapja a Belső-Szolnok megyei Sztojkafalvát. 1612-ben is még Szigeten lakik a család az 1599-ben nemesített kúriában (58. telek).⁷²

A jobbágybirtokot szerző családok ki is szakadhattak a város társadalmából, ha falusi birtokukra költöztek. Ez történt például Kovács Balázs fiával, Pállal. 1545-ben szerez nemességet, majd (szokás szerint Szigeti néven) nagy ívű udvari karriert csinál Erdélyben, mely egészen az ítélmesterségig visz. Erdélyi birtokos nemes családból házasondik, maga is több birtokot szerez, végül Küküllő megyében telepszik le.⁷³

Sóbányászok és sóhajósok

A város lakosságának sajátos csoportját alkották a sóbányászok avagy sóvágók és a sóhajósok.⁷⁴ Mint említettem, a közelben feküdt a rónaszéki sóbánya, mely Szigettel együtt a huszti uradalomhoz tartozott. A sóvágótartás a bányában az öt város úrbéri kötelezettsége volt. A 17. század elején a bányához közelebbi három város, Técső, Hosszúmező és Sziget adott sóvágókat, felét Sziget (általában 20-25 főt). A sóvágók különleges csoportot alkottak a városon belül. Mind az állami, mind a földesúri adó alól mentesek voltak, így a városok egyösszegű adója kevesebb háztartás között oszlott el.

Ennél is fontosabb volt, hogy sajátos jogi viszonyok között éltek. Külön esküdteket kellett választani közülük a városi törvényszékbe, élükön saját bírák álltak, akik azonban csak a bányában ítéleztek, különben a sóvágók egymás közti ügyeiben első fokon a kamaraispán döntött. Innen lehetett fellebbezni a főbíróhoz, aki azonban nem ítélt egyedül, hanem csak a sóvágók esküdtjeivel együtt. A korabeli szemlélet a polgárokhoz és a nemesekhez hasonlóan külön „rendnek” tekintette a sóvágókat, mint arra több erdélyi városnál is látunk példát. Szinte valamennyiüknek a város szélén, főképp az akna felé eső keleti végén volt háza, az év tetemes részét azonban a bányánál töltötték, közös szállásokon lakva. A nagy ünnepeken régi szokásuk szerint egybegyűltek (ilyenkor a sókamaráról ökör, bor és kenyér járt nekik), és együtt mulattak. A református egyházmegye 1620-as évekbeli jegyzőkönyve szerint a sóvágók „igen kóduş emberek” voltak.⁷⁵

A máramarosi sóhajózás központja Sziget és Hosszúmező volt. E két városban lakott minden hajós (1600-ban előbbiben 21, utóbbiban 5). Kikötő eleinte csak Hosszúmezőn volt, a 17. században az uraság Szigeten is létrehozott egyet. A rónaszéki só egy részét a magánkereskedők a Tiszán, tutajokon szállították, a kincstár pedig hajókon. A sóhajósok (cellérek) egyben hajó- és tutajépítő mesterek is voltak. Ennek megfelelően tulajdonképpen egyfajta iparosnak tekinthetjük őket. Termékeik ára bekerült az 1629-es árszabásba, több erdélyi városban pedig a céhekhez hasonló szervezetet alakítottak. A sóvágókkal ellentétben nem is tartoztak a szegény emberek közé. Egyikük, Dohi Demeter (247. telek) 1611-ben a város főbírája volt, majd Báthori Gábortól nemeslevelet nyert.⁷⁶

A rónaszéki aknán szolgáló többi munkás (gépelyesek, kerekeselek, sóhordók, fürdősök, kovácsok, szénégetők, kenyérhordók, béresek) is mind szigeti volt.⁷⁷

Hitújítás, iskola, értelmiség

Sajnos a városlakók életének mentális oldaláról viszonylag keveset tudunk. A reformációhoz az öt-városiak is csatlakoztak, miként az idő tájt a legalább egy mezővárosi parasztpolgár világlátásával rendelkező emberek általában. Hitújításuk részletei azonban egyelőre kevésbé feltártak. A Debreceni Ember Pálra visszamenő hagyomány a reformáció elterjedését e városokban – Viskről kiindulva – 1524-re teszi, ez azonban elképzelhetetlenül korai.⁷⁸ Ráadásul 1531-ben Szigeten még említik a plébániatemplom (a Szent Imre-egyház) káplánjait.⁷⁹ 1543-ban és 1547-ben Huszton az egri püspök alespereséről, valamint papról és oltárigazgatóról hallunk.⁸⁰ 1545-ben a lutheránus erdődi zsinat aláírói között viszont már szerepel Huszti Tamás,⁸¹ aki Debreceni Ember adata alapján 1547-ben huszti rokonai invitálására érkezett a városba, hogy magánháznaként evangéliumi szellemben istentiszteleteket tartson, amit rövidesen a helybeli katolikus egyház üldözése miatt éjjel és titokban kellett folytatnia.⁸² Ez a hitelt érdemlőnek tűnő

adat már mutatja a polgárok érdeklődését a hitújítás iránt. 1544–1545-ben tűnik fel egy bizonyos Emericus Sigetinus Ungarus a wittenbergi egyetem hallgatói között, egy Máramarosi Huszti István pedig az akkor már lutheránus Brassó gimnáziumának anyakönyvében (ő lehet az 1552-ben a wittenbergi egyetemen tanuló Stephanus Maramorosius Ungarus).⁸³ A lutheranizmus elterjedését így nagy valószínűséggel az 1540-es évek derekára lehet tenni. A helvét reformációt egy másik adat bizonyos Pál viski pap nevéhez és az 1556-os évhez fűzi.⁸⁴ A tiszántúli helvét egyházkerület megszervezése (1557) idején már Máramaros öt városi és két falusi egyháza is idetartozik. Ezek legkésőbb a következő években egyházmegyévé is szerveződtek.⁸⁵ A hitújítás azonban ezzel korántsem fejeződött be az öt városban. Egy 1578-as adat tanúskodik arról, hogy a máramarosi városok az újabb hitváltást, a Szentháromság-tagadást is követték. Dávid Ferenc Szekeressi Basilius huszti unitárius espereshez (senior) intézett levele ez, melyben egy máramarosi birtokos házassági ügyében adja meg a kért teológiai felvilágosítást.⁸⁶ A jelek szerint tehát az egész máramarosi protestáns egyházmegye unitárius lett, ami aligha független attól, hogy a huszti váruradalom egyharmadának zálogbirtokosa és tényleges ura 1571–1573 között a Szentháromság-tagadás egyik fő hazai támogatója, Bekes Gáspár volt.⁸⁷ Az unitarizmus azonban nem vert gyökeret. A városok rövidesen visszatértek kálvinista hitükhöz, és a továbbiakban szilárdan meg is maradtak abban.⁸⁸ Egyébként az öt város első privilégiumától kezdve élt a szabad papválasztás kiváltságával.⁸⁹ Szigeten egyébként mindig két pap szolgált.⁹⁰

A városokban már a reformáció előtt bizonyosan volt iskola. A szigetit 1540-ben említik először.⁹¹ Ezek tipikus mezővárosi kisiskolák voltak, egy iskolamesterrel (rektor).⁹² Az iskola fenntartásáról a közösség gondoskodott. Az öt iskola egymástól sokban nem különbözött, grammatikai vagy alsóbb fokú gimnáziumi oktatást nyújtott.⁹³ A két pap és a tanító képviselte Szigeten az értelmiséget. Nevük alapján többségük nem helybeli, hanem távolabbi városokból, mezővárosokból, illetve ugocsai vagy szatmári falvakból származó ember volt, akik akadémiai tanulmányaik után itt kaptak állást.⁹⁴ A szigeti családok magas szintű tanulmányokig eljutó gyermekei nyilván hasonlóképpen lettek másutt református lelkészek és tanítók, mint Bene Ferenc, aki bázeli egyetemi tanulmányai után az 1630-as években Gyulafehérvárott rektor, majd dési pap lett, vagy a városról nevezett Szigeti György, aki Groningenből, Franekerből és Leidenből hazatérve előbb több máramarosi városban másodpap, aztán Abaújszántón lelkész, végül ismét Szigeten esperes lett.⁹⁵

Az egyszerű emberek mentalitásáról, szokásairól viszont vajmi keveset tudunk, noha az nyilván éppoly színes lehetett, mint ahogy máshonnan avagy későbből ismert. 1652-ben a szigeti tanács elrendelte, hogy „fonóházat, az hová legények járnak, senkinek ne legyen szabad tartani”.⁹⁶ A fonó az ifjak és a leányok összejöveteleinek fő színhelye volt a tradicionális társadalomban, nyilván a régi Szigeten is. A tanácsi rendelkezést magyarázza, hogy a 16–17. században főleg protestáns egyházi hatóságok

rendszeresen tiltották fonó tartását, vagy legalábbis férfiak bebocsátását, „mert a fonó nem egyéb, mint latorságnak hajléka”.⁹⁷

Az 1600 körüli forrásviszonyok közepette minden nehézség mellett is lényegesen élesebb kép nyerhető Szigetről, mint bármely korábbi korszakban. Az élénk táruoló, viszonylag jelentős nemesség mellett is jellemzően szabad parasztpolgári társadalom jól sejthetően a város kialakulása, a 14. század óta hasonló volt. Ennek az állapotnak a tanulmányozására azonban akár csak egy-két évtized elmúltával sem lenne már lehetőségünk. A bécsi béke és Bethlen Gábor hadjáratai közötti időben ugyanis a máramarosi városokra is lesújtottak azok a további másfél évszázadon át érvényesülő társadalmi folyamatok, melyek a konjunkturális változásoknak is ellenálló tényezőket leszámítva mindent alaposan megváltoztattak.

Jegyzetek

- 1 Lásd minderre Bélay Vilmos: *Máramaros megye társadalma és nemzetiségei. A megye betelepülésétől a XVIII. század elejéig*. Sylvester-ny., Budapest, 1943. (Település- és népiségtörténeti értekezések 7.) 9–22.
- 2 Mihályi János: *Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból*. Mayer és Berger, Máramaros-Sziget, 1900. (A továbbiakban: Mihályi) 8–11.; Wenzel Gusztáv: *Kritikai fejtegetések Máramaros megye történetéből*. Pest, 1857. 32.
- 3 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) E 156 fasc. 174. no. 25.
- 4 A város határjárásai: 1459: Mihályi 422–424., 1604: Štátný Slovenský Ústredný Archív, Leleszi Konvent Hiteleshelyi Levéltára (a továbbiakban: L. h.; a levéltárhoz egyelőre nem volt módomban hozzáférni, a MOL-ban található segédleteit – MOL O 66 – használtam) Met. M. 25., 36. Bélay Vilmos helynévgyűjtéséből (i. m. 199–200.) azonban kétségtelen, hogy az 1604-es határ egyezett az 1459-essel. A határpontok azonosításához lásd Popa, Radu: *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*. Editura Academiei, București, 1970. 100., 109., 111., 156. Ezt a vonalat tükrözi a város újabb kori közigazgatási határa is.
- 5 MOL S 11 no. 463., 647.
- 6 MOL E 156 fasc. 72. no. 39. 1555-ben „in platea versus Tibiscum”, illetve „in platea plaga meridionali” kitételrel határoznak meg házhelyet. Harangöntő Aladár: Egy érdekes lajstrom a XVI. század közepéről. *Történelmi Tár* 1902. 464–465. Ez a városalaprajz egyébként jól ismert, lásd Mendöl Tibor: *Általános településföldrajz*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963. 241–242.; Kubinyi András: Gondolatok a középkor végi alföldi és alföld-széli mezővárosaink alaprajzi és építészeti fejlődéséről. *Építés – Építészettudomány*, 1983. 284–286.
- 7 1600-ban tizenötven voltak, a mellékelt térképen ezeket nem jelöljük.
- 8 A 6. jegyz. id. az évi urbáriumban. Közölte Deschmann Alajos: Huszt vára – a máramarosi sóbányák őre. *Műemlékvédelem*, 1991. 159.
- 9 Harangöntő: i. m. 462–464.
- 10 Szigeten még a 18. század végén is csupán 11 kőház volt a megyeházzal együtt, a többi fa. MOL S 11 no. 53.
- 11 MOL S 11 no. 463., Harangöntő: i. m. 464.
- 12 Kolosváry Sándor–Óváry Kelemen: *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye I–V*. MTA, Budapest, 1885–1904. (a továbbiakban: Corp. Stat.) III. 631–633.
- 13 Gunda Béla: A telekformák és az állattenyésztés kapcsolata. In: uő (szerk.): *Ethnographica Carpathica*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. 367–371.; Belényesy Márta: Kerített település és gazdálkodás kapcsolata néhány zalai irtásos falunál egy 1460-as határjárás alapján. *Ethnographia*, 1958. 117–138.

- 14 Sajnos a templomot a 19. században lebontották, előtte azonban felmérték. Műemlékvédelmi Tudományos Intézet, Tervtár, K 3229., 3234.
- 15 Corp. Stat. III. 573–574., 577. Részben más olvasattal kiadta: S[imonchicz], I[nnocentius]: *Monumentum politicum Marmatiae seculi decimi sexti*. Vacii, 1806.
- 16 MOL S 11 no. 53.-on az 54. telek, ami az 1744-es urbáriummal való egybevetésből derül ki.
- 17 Az azonosítás apró részleteire terjedelmi okokból képtelenség itt kitérni, de kis kitéréssel minden végigjátszható az idézett 1600-as és 1744-es urbárium, 18. századi térkép, tizedesjegyzék és az alábbiak összevetéséből: MOL E 148 fasc. 1812. no. 1. p. 29., MOL F 1 III. fol. 189–190., XVII. fol. 78–80., továbbá lásd az 1675-ös és a 18. századi teleknemesség-vizsgálati anyagot: MOL E 148 fasc. 1436. no. 27., fasc. 1865. no. 1–47. Ebben az 1600 körül kelt nemesítésekre támaszkodó productiók segítségével több más telket is vissza lehet vezetni, például MOL E 148 fasc. 1865. no. 2. (74. telek), no. 12. (231. telek), no. 16. fol. 3. (157. telek), no. 29. p. 7–8. (255. telek), no. 33. p. 5–8. (58. telek), no. 45. p. 9–11. (feltehetően 51–52. telek).
- 18 Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár, TM 176.
- 19 Kárpátontúli Terület Állami Levéltára, Az Öt Koronaváros Levéltára (a továbbiakban: ÖK) no. 228.
- 20 MOL E 254 1601. február no. 63., illetve lásd a korabeli dikajegyzékeket: MOL E 158 64. köt. Máramaros megye 1600–1605.
- 21 Corp. Stat. III. 551–552.
- 22 MOL R 314 13. doboz, Máramarosziget.
- 23 ÖK no. 9. (I. Ferdinánd 1551-es átírata).
- 24 P. Szathmáry Károly: A Tisza bölcsője. *Vasárnapi Újság*, 1863. 423., ÖK no. 228.
- 25 Corp. Stat. III. 638.
- 26 Az alábbiakhoz lásd az 1696-os (MOL E 156 fasc. 148. no. 12.) és az 1715-ös (Az 1715. évi országos összeírás. DVD-ROM. Arcanum, Budapest, 2004.) összeírást, az idézett 1744-es urbáriumot, valamint Windisch, Karl Gottlieb: *Topographische Beschreibung der Marmaroscher Gespanschaft*. *Ungarisches Magazin*, 1783. 321–322.; Vályi András: *Magyar Országok leírása... I–III*. Univ., Buda, 1796–1799. III. 405.; Magda Pál: *Magyarországnak és a határőrző katonaság vidékének legújabb statisztikai és geographiai leírása*. Trattner J., Pest, 1819. 433.; Csaplovics, Johann von: *Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungern I–II*. A. Doll, Wien, 1821. II. 389.; Nagy, Ludovicus: *Notitiae politico-geographico-statisticae inclityi regni Hungariae partiumque eidem adnexarum I–II*. A. Landerer, Buda, 1828–1829. I. 194.; P. Szathmáry: i. m. 334.; Takács Péter: Erdőelés Máramaros vármegyében a 18. században. In: Frisnyák Sándor (szerk.): *A Kárpát-medence történeti földrajza*. MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tud. Testület–BGyTF Földrajz Tanszék, Nyíregyháza, 1996. 270–273.
- 27 A mi korunkból például ÖK no. 12., MOL E 249 fasc. 36. no. 26. mell., MOL E 250 fasc. 8. no. 137. „D” mell.
- 28 Ember Győző–Heckenast Gusztáv (főszerk.): *Magyarország története tíz kötetben. Magyarország története 1686–1790*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 14. térkép.
- 29 Lásd Zimányi Vera–Makkai László–Kirilly Zsigmondné–N. Kiss István: *Mezőgazdasági termelés és termelékenység Magyarországon a késői feudalizmus korában (1550–1850)*. *Agrártörténeti Szemle*, 1968. 45–77.
- 30 Szilágyi István: A máramarosi helv. hitvallású egyházmegye és egyházközségek rendezete a 17. század elején. *Sárospataki Füzetek*, 1858. 388.
- 31 Lásd az 1715-ös összeírást és az 1744-es urbáriumot.
- 32 L. h. lt. Acta anni 1548. fasc. 6. no. 32., Stat. P 127., U/V 67., S 166., Z 17., Prot. X. fol. 186.
- 33 A 17. században aztán az uradalom ültet egy keveset Huszton.
- 34 ÖK no. 190., Corp. Stat. III. 552–554., 636., 667. A borkereskedelem megélhetésükben játszott szerepére lásd MOL E 254 1601. február no. 73.
- 35 Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára... I–IV*. Kozma Vazul, Pest, 1851. III. 129.
- 36 Épp olyanok voltak tehát, amilyenek Belényesy Márta leírta őket a 14. századból. Belényesy Márta: Az állattartás a XIV. században Magyarországon. *Néprajzi Értesítő*, 1956. 43–44. Lásd például a Farkasrét felé eső városhatár menti Kajtármező kaszálórétet, amely fentről a Kajtár-patak medrére ereszkedett le, majd a túlpárti hegyoldalon felfelé folytatódott. Harangöntő: i. m. 469., Popa: i. m. 156.

- 37 Csiszár Árpád: A beregi sertéstenyésztés. *Ethnographia*, 1971. 481–496.; uő: Sertésmakkoltatás az északkeleti erdővidéken. *Agrártörténeti Szemle*, 1974. 234–246.; Balassa Iván: Makkoltatás a Kárpát-medence északkeleti részében a XVI–XIX. században. *Ethnographia*, 1973. 53–79.
- 38 Szabadfalvi József: Migráció és makkoltatás az Alföld keleti peremvidékén. *Műveltség és Hagyomány*, 1968. 73–74.
- 39 MOL E 156 fasc. 174. no. 25. fol. 82r, 1715-ös összeírás, Takács: i. m. 271.; Balassa: i. m. 54.
- 40 Iványi Béla: *A római szent birodalmi széki gróf Teleki család gyömrői levéltára*. Teleki cs. kiadása, Szeged, 1931. no. 495., 532., ÖK no. 10.
- 41 Corp. Stat. III. 635.
- 42 Corp. Stat. III. 637.
- 43 MOL E 159 Máramaros megye 1573/1.
- 44 Az árszabás náluk a fűszerek és a papír árát rögzíti.
- 45 A sóakna sókiemelő szerkezetét működtető munkás.
- 46 Lugossy József: Egy érdekes adalék a magyar ipartörténethez. *Új Magyar Múzeum*, 1857/2. 455–462.; N. N.: A máramarosi öt korona város 1629-iki árszabása. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1899. 222–228.
- 47 Corp. Stat. III. 555–557., 636. Lásd még a vármegye árszabását uo. 124–125.
- 48 ÖK no. 190.
- 49 A cipellők és saruk árai az 1548-as árszabásban még a vargáknál szerepelnek.
- 50 Szádeczky Lajos: *Iparfejlődés és a czéhek története Magyarországon I–II*. Ranschburg, Budapest, 1913. II. 266., 280., 313.; Éri István–Nagy Lajos–Nagybákay Péter: *A magyarországi céhes kézművesipar forrásanyagának katasztere I–II*. Szolnoki Damjanich János Múzeum rotaüzeme, Budapest, 1975–1976. II. 311–312.; MOL F1 XXIX. 565–569.
- 51 Corp. Stat. III. 637–638.
- 52 Paládi-Kovács Attila: A magyar parasztság kerek járműveinek történeti és táji rendszeréhez. *Néprajzi Közlemények*, 1973. 30.; Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon I–V*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977–1982. III. 517.
- 53 MOL E 210 Salinaria 7. tét. no. 18., 31., 37., 46., 52., 59., MOL E 206 31. cs. fol. 137–164.
- 54 Lásd például MOL E 210 Salinaria 10. tétel no. 21.
- 55 Lásd az 52. jegyzetet.
- 56 Lásd például Corp. Stat. III. 631.
- 57 Petrovay György: *Oklevelek Máramaros történetéhez*. Történelmi Tár, 1909. 519. Ugyanitt értesülünk országos vámmentességükről.
- 58 Berger, Albert: *Urkunden-Regesten aus dem Archiv der Stadt Bistritz in Siebenbürgen I–III*. Böhlau, Köln–Wien, 1986–1995. (a továbbiakban: Berger) no. 305., 868., 1785., 1797., 1812., 1857., 2087., 2083., 2440., 2479., 2554., 4164., 4462., 4596., 5225., Kolozsvári Állami Levéltár, Beszterce Város Levéltára, Missiles (a továbbiakban: Beszterce, Miss.) 1599. no. 137. A megyei nemesség hasonló kapcsolatára vonatkozóan: Beszterce, Miss. 1584. no. 30. (Berger no. 5294.).
- 59 MOL E 254 1599. október no. 13. (a kisvárdai harmincados búzát vesz el sószekeresektől), MOL E 250 fasc. 11. no. 90. mell. (só ellenében búzát és bort vásárlók megharmincadolása).
- 60 MOL E 254 1615. június no. 2.
- 61 MOL F 1 III. fol. 236., P. Szathmáry: i. m. 423.
- 62 MOL F 1 VII. fol. 181., Corp. Stat. III. 577.
- 63 Mintegy 4100 kockát vásárolt, ami eladási áron körülbelül 1200 forintnak felel meg. A sóárra lásd Fraknói Vilmos–Károlyi Árpád (szerk.): *Magyar Országgyűlési Emlékek I–XII*. MTA, Budapest, 1874–1917. X. 496–497.
- 64 MOL E 210 Salinaria 7. tétel no. 63. fol. 12.
- 65 MOL R 323 Huszt no. 39.
- 66 L. h. lt. Prot. II. fol. 49., Stat. H 22., B 30., 33., L 21. (huszti kúriák 1505–14), Stat. O 14., Z 10., 99., Z 9. (szigeti kúriák 1514–19).
- 67 Bélay: i. m. 26.

- 68 Iványi: i. m. no. 548. A telek azonosítása egyértelmű MOL E 148 fasc. 1865. no. 45. (a telek nemességére vonatkozó vizsgálat), az 1744-es urbárium és az S 11 no. 53. alatti térkép, végül az 1600-as urbárium egybevetéséből.
- 69 Lásd Bélay: i. m. a megfelelő településeknél, kivéve Csidepatakát: L. h. It. Stat. Z 12., T 120.
- 70 Lásd Berger a két névnel, valamint MOL E 41 1556 no. 1. Birtokaikra: Lásd o. It. Prot. VII. fol. 10., VIII. fol. 151., X. fol. 182., 183., XII. fol. 48., 294., XIII. fol. 10., Stat. Z 11., 12., 14., 15., 17.
- 71 Például L. h. It. Stat. E 24., Berger no. 3133., MOL F 1 III. fol. 189–190., VII. fol. 59., MOL E 148 fasc. 1865. no. 8. 29. (későbbi udvarbíró), MOL E 254 1614. május no. 14.
- 72 MOL F 1 III. p. 315., MOL E 148 fasc. 1865. no. 33. p. 5–8., MOL F 1 VII. fol. 246r–v, MOL E 148 fasc. 1865. no. 57. p. 86.
- 73 Petrichevich Horváth Emil: A máramarosi Zigethy-család. *Magyar Családtörténeti Szemle*, 1940. 74–75.; Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormánya 1540–1690*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 196., 357., 371.; Jakó Zsigmond (s. a. r.): *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556) I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. 5233., 5425., 5440. sz.; Fejér Tamás–Rácz Etelka–Szász Anikó (s. a. r.): *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei I. 1569–1570*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2003. 17., 18., 205., 304., 320., 362. sz. A Bekes-pártbeli politikai tevékenységére lásd Horn Ildikó: Politikusportrék János Zsigmond udvarából. In: *úó: Tündérország útvesztői*. ELTE BTK TDI, Budapest, 2005. 83–86.
- 74 A sóvágókkal és sóhajósokkal részletesebben, hivatkozásokkal a kamarai gazdálkodás kapcsán külön szeretnénk foglalkozni.
- 75 Szilágyi: i. m. 388.
- 76 ÖK no. 39., MOL R 323 Huszt no. 39.
- 77 Lásd például az 1530-as és 1543-as máramarosi dikákat: MOL E 158 21. köt. Máramaros megye.
- 78 Lampe, Friedrich Adolf [Debreceni Ember Pál]: *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria et Transylvania*. J. van Pools, Utrecht, 1728. 108. Az adat a városokkal foglalkozó irodalomban széles körben elterjedt.
- 79 Iványi Béla: Két középkori sóbánya-statútum. *Századok*, 1911. 100–101.
- 80 Bunyitay Vince et al. (szerk.): *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I–V*. Szent-István-Társulat Tud. és Irod. Osztálya, Budapest, 1902–1912. (a továbbiakban: ETE) III. 185., 546.
- 81 ETE III. 424. Lásd még Zoványi Jenő: *A tiszántúli református egyházkerület története*. Nagy ny., Debrecen, 1939. 9.
- 82 Lampe [Debreceni Ember]: i. h.
- 83 ETE III. 38.; Tonk Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. JATE, Szeged, 1992. (Fontes rerum scholasticarum IV.) 252.
- 84 Peleskey Sándor: *A viski református egyház története*. Kálvin ny., Beregszász, 1925. 5–6.; A reformáció Debreceni Ember Pál szerint Huszt on is 1556-ban „fejeződött be”. Lampe [Debreceni Ember]: i. h.
- 85 Zoványi: i. m. 13–14.
- 86 Szilágyi István: Unitaria egyházak emlékezete Máramarosban. *Sárospataki Füzetek*, 1858. 779–780.
- 87 Szilágyi Sándor (szerk.): *Erdélyi Országgyűlési Emlékek I–XXI*. MTA, Budapest, 1875–1898. II. 407. és 519. között passim.
- 88 A virágzó máramarosi unitarizmus emléke sokáig megmaradt az egyházban. Lásd Kénosi Tózsér János–Uzoni Fosztó István: *Az erdélyi unitárius egyház története*. Erdélyi Unitárius Egyház, Kolozsvár, 2005. 207.; Kanyaró Ferencz: *Unitáriusok Magyarországon tekintettel az unitarizmus általános történetére*. Lehmann és Baldi, Kolozsvár, 1891. 50.
- 89 Corp. Stat. III. 551. (1548); Szöllősy Tibor: „Én Tétső Várossa Fű Bírāja...” *Honismeret*, 1992. 2. 12. (1694).
- 90 Szilágyi István: *A máramaros-szigeti reform. tanoda történeteinek rövid vázlata*. Máramarossziget, 1858. 4.
- 91 Uo.
- 92 Ők látták el a magisztrátus melletti jegyzői feladatot is. Corp. Stat. III. 551., 575.; Szilágyi: i. m. 388., 683.
- 93 Balogh Béla: *A máramarosszigeti református líceum diáksága, 1682–1851*. Tiszántúli Ref. Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár, [Debrecen], 2001. 8.
- 94 A szigeti lelkészek és tanítók névsora: Lugossy József: *Máramarosi egyházmegye a 17. században. Prototárs Egyházi és Iskolai Lap*, 1847. 1418–1421. Előfordul közöttük például Szegedi, Nagybányai, Felsőbányai,

Meggyesi, Szinerváraljai, Nánási, Böszörményi, Váradi, Bánffyhungyadi, Dévai, Kézdivásárhelyi, Zabolai, Sonkádi, Salánki, Péterfalvi, de Huszti, Técsi, Viski és Szigeti is.

95 Tonk: i. m. 56., 82.; Zoványi Jenő: *Magyar protestáns egyháztörténeti lexikon*. Ref. Zsinati Iroda, Budapest, 1977. 600.

96 Corp. Stat. III. 636.

97 Szendrey Zsigmond: Magyar népszokások a fonóban. *Ethnographia*, 1928. 147–148.

Summary

LÁSZLÓ GLÜCK

TOPOGRAPHY AND SOCIETY OF MÁRAMAROSSZIGET, A SEIGNEURIAL TOWN ABOUT 1600 AD

In the 14th century Hungarian kings gave identical municipal rights to five towns in Máramaros county (in the North-Eastern part of former Hungary), including Sziget. However, these settlements did not have enough civil power to enforce these rights because of adverse market and economic conditions, and landlords soon extended their power to them.

The layout of the town and its lots around 1600 can be outlined due to the sources (see map). The citizens were free even under the authority of landlords. They had the right to migrate, to trade land and to elect their own self-government and priests. The courts of the town had the right to judge in any cause, even to deliver capital sentence. However, the standard of living was rather unfavourable. The county had little fertile land, there was no grape, and much of the grain and vine was imported. The base of economy was animal husbandry (cattle and pig) due to the great meadows and forests, and the related processing industry (butchers, tanners, shoemakers).

In the 16th–17th century, when salt trade was free in Hungary, several people became involved in this business, since Rónaszék, one of the largest saltmines of the country, was only a few kilometers away. The elite of the town consisted of stock-breeders, craftsmen and salt merchants. Some of them, mainly from the late 16th century onwards, were even able to become noblemen, without abandoning civic lifestyle. However, the town had a significant amount of noblemen, as it was the seat of the noblemen's self-government, the county since its establishment. A specific group of the inhabitants were the workers of the mentioned saltmine, who lived mainly in Sziget. They were not to pay taxes and had the right to be judged only with the participation of their own elected juries.

Little do we know about the mental conditions of the inhabitants. The five towns in Máramaros, with Sziget among them, joined the reformation. First they were Lutherans, then Calvinists, later for a short period Antitrinitarians, and finally, at the end of the 16th century, they returned to Calvinism.